

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון שי"ב, פר' כי תצא תשפ"ה

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

האם ראש הקהילה מחויב במצות השבת הבושה?

תשובה

פטור זקן ממצות השבת אבידה

הגמרא (בבא מציעא ל.) מביאה את הברייתא הדנה בהשבת אבידה, שעל הפסוק (דברים כב א) 'לא תראה את שור אחיך או את שיו נידחים והתעלמת' נדרש כי פעמים שאתה מתעלם. כיצד? כגון שהיה המוצא זקן ואינו לפי כבודו להשיב אבידה זו. רבא (שם ל:) קבע את הכלל באבחנה זו: כל שאם היתה האבידה שלו היה מחזירה, אזי חייב להחזיר גם את של חברו, וכל שאם היתה שלו לא היה מחזירה, אינו חייב להחזיר את של חברו. כך נפסק הדין (רמב"ם גזילה פרק יא הלכה יג, שולחן ערוך סימן רסג סעיף א): אם היה חכם או זקן מכובד שאין דרכו ליטול כלים שמצא בידו,

אינו חייב ליטפל בהם. ואומד דעתו - אילו היה שלו, אם היה מחזיר לעצמו, כך חייב להחזיר של חברו, ואם לא היה מוחל על כבודו אפילו אם היו שלו, אזי אף בשל חברו אינו חייב להחזיר.

מחלוקות הראשונים מי פטור

הריטב"א (בבא מציעא ל. שיטמ"ק שם) פירש כי 'זקן ואינו לפי כבודו' פירושו שהוא זקן בחכמתו, ואינה לפי

עיריה קטנה, שבה נמצאת ישיבה מפורסמת, מתגורר ר' אפרים דוד גולדבליט, איש חשוב ומכובד בקהילה. הוא משמש כגבאי ראשי בבית הכנסת הגדול "אהבת ישראל" זה למעלה מעשרים שנה, וכן כמנהל המוסדות החינוכיים בעיירה - החל מהחדר של הקטנים ועד לכולל הגבוהים. ר' אפרים דוד, נחשב לאיש מופת בענייני הקהילה. מוצאו ממשפחה מיוחסת, והוא ידוע בזהירותו המופלגת בניהול ענייני הדת של הקהילה.

יום אחד, כשהלך ר' אפרים דוד בדרכו ממשרדי המוסדות אל ביתו, מצא על המדרכה, ליד בית המרקחת, בובת פלסטיק גדולה של הדמות הידועה "דוד-תקום". הבובה הייתה בצבעים עזים ובמצב טוב, וברור היה שהיא נאכדה למישהו.

ר' אפרים דוד עמד מבולבל. מצד אחד, הוא יודע היטב את מצות השבת אבידה מן התורה, ואיך אפשר לעבור על מצוות 'השב תשיבם'? מצד שני, הוא חש נבוך ומתבייש מאוד מהמחשבה לקחת אתו אל ביתו את הבובה הצבעונית הזו, שאינה מתאימה למעמדו ולכבודו כמנהל המוסדות. מה יחשבו עליו הבחורים מהישיבה? מה יגידו פרנסי הקהילה כשיראו אותו נושא בובה כזו?

האם ר' אפרים דוד גולדבליט חייב להשיב את הבובה מדין השבת אבידה, למרות שהוא מתבייש מכך ומרגיש שהדבר אינו לפי כבודו כאיש ציבור מכובד בקהילה?

כבודו מפני חכמתו ומשום כבוד תורתו. אבל אם הוא זקן או נכבד של עולם, בזה לא נחשב שאינה לפי כבודו, וחייב לטפל בה או ליתן דמיה.

אך הר"ן (בבא מציעא לג. ד"ה רבי יוסי הגלילי, שיטמ"ק שם) כתב שלא דוקא זקן שקנה חכמה, אלא הוא הדין למכובד, ובהתאם לכלל שכל שבשלו היה מחזיר חייב בשל חברו, ומכך למדים שכל שבשלו לא היה מוחל על כבודו, הוא הדין שאינו חייב למחול על כבוד של חברו.

הדרישה (סימן רעב סעיף ח) הביא דברי המהרש"ל וכתב שתירוץ זה נראה דחוק. וכתב שנראה לתרוץ כי מה שתולים הדבר שיעשה בשל חברו כבשלו - הוא דוקא בזקן ואדם חשוב באמת. וקא משמע לן שאף על פי כן אם דרכו להשיב בשלו גם כן ישיב בשל חברו, אבל מי שאינו חשוב אלא שדעתו גבוהה, אף אם היה מניח מלהשיב בשלו, לא נפטר מלהשיב של חברו ולקיים את מצות התורה המוטלת עליו

ובשיטה מקובצת (שם) כתב שדברי הר"ן הם שלא כדברי הריטב"א.

ספק האבן האזל בעשיר

האבן האזל (על הרמב"ם שם) הסתפק בעשיר האם יש לו דין של זקן ואינו לפי כבודו. שהרי לפי הכלל שכל בשלו מחזיר, גם בעשיר אם אינו מחזיר שלו מפני כבוד עשירותו, לא יהא חייב להחזיר. מאידך

יתכן לומר שכלל זה של 'כל שבשלו אינו מחזיר' נאמר דוקא בזקן ואינו לפי כבוד חכמתו, ולא במי אם שאינו זקן רק עשיר, שלגביו אין נפקא מינה כלל אם היה מחזיר בשלו.

וכתב שמשון הרמב"ם שנקט 'חכם או זקן מכובד' נראה שלא דוקא חכם בשביל כבוד תורתו אלא אף זקן מכובד בחכמתו אינו חייב, אבל על כל פנים משמע שבעשיר אינו פטור.

אך הר"ן (בבא מציעא לג. ד"ה רבי יוסי הגלילי, שיטמ"ק שם) כתב שלא דוקא זקן שקנה חכמה, אלא הוא הדין למכובד, ובהתאם לכלל שכל שבשלו היה מחזיר חייב בשל חברו, ומכך למדים שכל שבשלו לא היה מוחל על כבודו, הוא הדין שאינו חייב למחול על כבוד של חברו. ובשיטה מקובצת (שם) כתב שדברי הר"ן הם שלא כדברי הריטב"א

ואולם מלשון הטור (סימן רסג שם) שסתם שהמוצא דבר שהוא מתבייש להחזירו, אם הוא בענין שאילו היה שלו היה מחזירו - חייב לטפל בו, ממה שלא נקט הטור מחמת חכמתו או עשרו, דקדק האבן האזל שמשמע שאין חילוק בזה וכל שבשלו אינו מחזיר - פטור.

לאידך גיסא, לגבי הספק בגמרא בזקן שדרכו להחזיר בשדה ואין דרכו להחזיר בעיר האם הוא חייב, שיש מהפוסקים שהחמירו כיון שהוא ספק דאורייתא, כתב עליהם הרא"ש (בבא מציעא פרק ב סימן כא), אביו של רבינו הטור, שאין להחמיר בזה כיון שהוא רק ספק, ואין להחמיר לזלזל בכבוד תורתו במקום ספק. ומשמע שאינו פטור אלא חכם בתורה, אבל בלאו הכי אינו פטור.

אך מאחר ואין נראה לומר שהטור חולק על אביו הרא"ש, יש לומר שאף לדעת הרא"ש כל שאילו האבדה הייתה שלו גם לא היה מחזירה, הוא פטור מהשבה, ואפילו אינו תלמיד חכם אלא זקן מכובד או עשיר. ורק מה שהרא"ש פסק שבספק חיוב השבה אין לו להשיב זה דוקא בתלמיד חכם ומפני חיוב עשה של כבוד התורה, אבל במי שאינו חכם רק שהוא נכבד יש לו להחמיר בספיקא דאורייתא של מצות השבת אבידה.

שיטת הפוסקים שהכוונה לכל אדם מכובד

השולחן ערוך הרב (מציעא ופקדון סעיף לו) כתב שאפילו מי שאינו תלמיד

חכם ולא זקן מכובד, אלא שהוא איש נכבד מחמת מעלה אחרת כגון עושר או משפחה או דבר אחר, ומפני זה הוא מתבייש מהבריות שידועים ממעלתו ורואים אותו נושא בידו כלים אלו - אינו חייב מן הדין.

הב"ח (סימן רעב סעיף ח) כתב שזקן הוא לאו דווקא, אלא לפי שסתם זקן אינו כבודו לכן אמרו 'זקן'. אמנם מכל מקום פטור זה הוא דוקא באופן שאם הדבר היה שלו היה מניחו, ובאמת אפילו זקן, אם בשלו היה נוטל - חייב אף בשל חברו. ובאר הב"ח שלכן לא הזכיר הטור 'זקן ואינו לפי כבודו' רק נקט בסתמא שכל שאילו היה שלו היה מחזירו חייב לטפל בו, כי ה'זקן' של הכתוב אינו זה שקנה חכמה אלא הכוונה לכל אדם מכובד.

כלל חובת ההשבה על כל אדם

המהרש"ל (חכמת שלמה בבא מציעא ל: ד"ה כל שבשלו) הקשה למה תלה תנא דברייתא את הדבר בזקן ואינו לפי כבודו, והרי הכלל הוא שכל שבשלו מחזיר יחזיר בשל חברו - אם כן מה החילוק בין זקן ואינו לפי כבודו לשאר בני אדם. וכתב שנראה לפרש שסתם אדם הוא בחזקת שראוי להחזיר, אלא אם כן ידוע שבשלו אינו מחזיר, וסתם זקן הוא בחזקת אינו מחזיר, אלא אם כן ידוע שבשלו הוא מחזיר.

הדרישה (סימן רעב סעיף ח) הביא דברי המהרש"ל וכתב שתירוצו זה נראה דחוק. וכתב שנראה לתרץ כי מה שתולים הדבר שיעשה בשל חברו כבשלו - הוא דוקא בזקן ואדם חשוב באמת. וקא משמע לן שאף על פי כן אם דרכו להשיב בשלו גם כן ישיב בשל חברו, אבל מי שאינו חשוב אלא שדעתו גבוהה, אף אם היה מניח מלהשיב בשלו, לא נפטר מלהשיב של חברו ולקיים את מצות התורה המוטלת עליו.

דוקא חשוב באמת

כדברי הדרישה

סיים שם בשולחן ערוך הרב (שם), שאמנם מי שאינו חשוב בעיני הבריות רק שהוא מגביה דעתו ומחשב את עצמו ומתבייש בזה מהבריות, ובעיניהם אין זה חרפה לו - הרי זה חייב מן הדין להחזירם אף על פי שאילו היה שלו לא היה מחזירם לעצמו. וכתב שם (סעיף לו) שאין צריך לומר אם לא היה מחזירם לעצמו מחמת הטורח שלא היה חפץ לטרוח לישא אותם לביתו, הואיל והם כלים פחותים ודמיהם מועטים ולא מפני שאינם לפי כבודו - שהוא חייב מן הדין לטרוח בהם עד שיגיעו לרשות בעליהם, כי בשלו הוא רשאי לוותר על ממונו מפני טורח גופו ולא בשל חברו, שהתורה לא חסה אלא על כבוד הבריות ולא על טורח הגוף ואפילו טורח מרובה מאוד על שווה פרוטה אחת.

ובחושן אהרן (חושן משפט סימן רסג סעיף א) כתב שיש לדקדק בדברי רבא שנקט רק צד אחד - שכל שבשלו מחזיר בשל חברו נמי מחזיר, ומדוע לא פירש גם את הצד השני שאם בשלו אין מחזיר בשל חברו נמי אין מחזיר. והסיק מכך שאכן אין כלל כזה. כי דוקא אם לפי כבודו באמת אין ראוי להחזיר בשלו, אז הוא פטור מהשבה. אבל אם לפי אומדן דעתנו במצב כבודו כי ראוי הוא לטפל בכהאי גוונא בשלו, רק שהוא רוצה לנהוג סלסול בעצמו להתנהג כמנהג המכובדים ולא לטפל אפילו בשלו - הרי הוא חייב בהשבה אפילו אם גם בשלו אינו מחזיר.

מסקנת ההלכה

העולה להלכה: בשולחן ערוך (סימן רסג סעיף א) פסק כדעת הרמב"ם שלא רק חכם אלא כל שהוא איש נכבד אינו חייב להחזיר כל מה שלא היה מחזיר בשלו, אך אם אינו חשוב באמת אלא רק מגביה עצמו - אינו נפטר. בנידון דידן, שר' אפרים דוד מסופק אם אי הנעימות בהשבה נובעת מחמת היותו חשוב באמת או שמא רק משום תחושתו האישית, נקטינן שחייב להחזיר דספיקא דאורייתא לחומרא, וכפי המבואר באבן האזל, שדברי הרא"ש להחמיר בכבוד התורה ולא להחזיר - נאמרו דוקא בזקן שהוא תלמיד חכם, שאז אינו רשאי לזלזל בכבוד תורתו מחמת הספק.

